

فصل اول

مقدمه:

طرح تحقیقاتی

مقدمه

الف) طرح موضوع

آب به عنوان عنصر اساسی خلقت و یکی از عمده‌ترین نیازهای بی‌جایگزین بشری، امروزه در نقاط بیشماری از جهان در وضعیت نامطلوبی که در بسیاری از موارد می‌توان آن را «بحرانی» نامید، قرار دارد. خاورمیانه یکی از نمونه‌ها و مصادیق این مناطق بحرانی است.

در خاورمیانه که یکی از کهن‌ترین مراکز تمدن بشری است، آب همواره موهبتی آسمانی و گاه حتی عنصری مقدس و پرستیدنی به شمار می‌آمده است. کمبود و مهمتر از آن توزیع پراکنده آب در این منطقه نیمه خشک، دو عامل دیرپایی هستند که اغلب برای ساکنان این منطقه مشکل آفریده‌اند. این تضیقات طبیعی از روزگاران کهن، نظام اداری پیچیده‌ای را برای تقسیم و سهمیه‌بندی آب موجود ایجاد کرده و دیوانسالاری خاصی را پدید آورده که از سوی پاره‌ای از محققان به «استبداد شرقی» تعبیر شده است.

بحران آب اگر چه ابعاد جهانی داشته و گریبانگیر جوامع بسیاری است، اما شاید در هیچ جای دیگری به اندازه خاورمیانه و خصوصاً بخشهای عربی آن ابعاد سیاسی - امنیتی نیافته و بر سیاستهای ملی و منطقه‌ای کشورهای تأثیر نهاده است. از نظر تاریخی در خاورمیانه، که تقریباً تمامی منابع عمده آب آن مورد استفاده مشترک کشورهای این منطقه است، آب همیشه یک منبع عمده تولید خشونت بوده و هنگامی که با خصومت‌های قومی، اختلافات ارضی و مرزی و تعارضات سیاسی و مذهبی نیز امتزاج یافته، در ورای مسائل اقتصادی قرار گرفته است و به حربه‌ای سیاسی در معادلات منطقه تبدیل گردیده که هر لحظه توان برافروختن آتش جنگی فراگیر را داشته است.

در خاورمیانه پیش از آن که نفت کشف شود و اهمیت امروزه خود را در شکل‌دهی به فضای سیاسی منطقه به‌دست آورد، آب یکی از عوامل اصلی و تأثیرگذار بر دوستی‌ها و خصومت‌های کشورهای منطقه بوده و با توجه به روندهای موجود روز به روز به طرز اعجاب‌انگیزی بر اهمیت سیاسی و امنیتی آن افزوده می‌شود. تردیدی نیست که معادلات آتی این منطقه بیش از هر چیز

دیگری متأثر از آب خواهند بود. این سخن تنها ادعای راقم این سطور نیست. تحقیقات به عمل آمده از سوی مراکز معتبری نظیر بانک جهانی، مرکز مطالعات استراتژیک لندن، آژانس ایالات متحده آمریکا برای توسعه بین‌المللی و دهها مرکز تحقیقاتی بین‌المللی و منطقه‌ای دیگر نیز مؤید این مدعاست. همچنین بسیاری از محققان مشهور مسائل خاورمیانه از جمله جویس استار، دنیل استول، عادل درویش، جان بالوچ، الیاس سلامه و ... هم در خلال تحقیقات گسترده و عالمانه خود به همین نتیجه رسیده‌اند.

علاوه بر مراکز تحقیقاتی و پژوهشگران، سیاستمداران صاحب نام جهانی و بسیاری از رهبران منطقه نیز از آب به عنوان عامل اصلی جنگهای آتی خاورمیانه یاد کرده‌اند. پطرس غالی که چند دهه رهبری دیپلماسی مصر را به عهده داشت و یک دوره حساس هم هدایت سازمان ملل را عهده‌دار بود، بارها اعلام کرده است که جنگ آینده خاورمیانه جنگ آب خواهد بود. شاه حسین نیز صراحتاً می‌گوید: «تصور نمی‌کنم که دیگر کشورم هرگز با اسرائیل وارد جنگ شود مگر به خاطر آب».^(۱)

انور سادات رئیس جمهور سابق مصر هم در بهار ۱۹۷۹ و چند روز پس از امضای قرارداد کمپ دیوید گفت: «تنها چیزی که می‌تواند دوباره مصر را به جنگ بکشاند آب است».^(۲) از اوایل دهه ۱۹۸۰ دستگاههای اطلاعاتی ایالات متحده آمریکا اعلام داشتند که لااقل در ده نقطه از جهان احتمال بروز جنگ بر سر مسئله نقصان آبهای مشترک و توزیع ناعادلانه آنها وجود دارد که بیشتر این مناطق در خاورمیانه قرار دارند.^(۳)

در خاورمیانه شرایط خاصی وجود دارد که بحران آب را در آن، در مقایسه با نقاط دیگر دنیا، عمیقتر و جدیتر می‌سازد. کمبود طبیعی منابع آب، توزیع نامتوازن آنها، اشتراکی بودن بسیاری از منابع موجود، افزایش بی‌رویه جمعیت که نرخ آن گاه تا ۳/۸ درصد نیز می‌رسد، نقصان شدید

1. John Bulloch and Adel Darwish, Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East, (London: Victor Gollancz, 1993), P.22.

۲. جویس استار، «بحران آب زمینه‌ساز درگیریهای آینده در خاورمیانه»، ترجمه ا. طباطبایی، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۵۵-۵۶، ص ۴۵. ۳. همان منبع، ص ۴۰.

منابع؛ و ذخایر آب، فقدان یا پر هزینه بودن سیستم‌های جایگزینی این منابع، اقتصاد متکی بر کشاورزی کشورهای منطقه، اجرای برنامه‌های نامعقول و بلند پروازانه کشاورزی از سوی پاره‌ای از این دولتها، که عمدتاً ناشی از ملاحظات سیاسی و نه اقتصادی است، سوء مدیریت ملی و جمعی در بهره‌برداری از منابع محدود موجود و پیشینه‌های خصومت‌آمیز از جمله این شرایط خاص هستند که موجب تطویل منازعات کشورهای خاورمیانه شده و از حصول توافق پایدار میان آنها ممانعت به عمل آورده‌اند. فقدان و نارسایی قوانین بین‌المللی در خصوص بهره‌برداری از آبهای مشترک هم مزید بر علت شده و بر عمق و گستره بحران آب در این منطقه می‌افزاید. به گونه‌ای که از دهه گذشته تاکنون مسئله آب همواره یکی از محورهای مهم مذاکرات و فعل و انفعالات سیاسی خاورمیانه بوده است.

آب در جنگ بزرگ اعراب و اسرائیل در سال ۱۹۶۷، در جنگ خونین اردن در سال ۱۹۷۰، در تجاوز اسرائیل به لبنان در سالهای ۱۹۷۸، ۱۹۸۲ و اشغال بلندیهای جولان، در منازعات شمال و جنوب سودان و در گسترش اختلافات این کشور با مصر و نیز در افزایش تشنج در روابط سوریه و ترکیه و ترکیه و عراق و بالاخره در فرایند سازش اعراب و اسرائیل نقش قابل توجهی داشته است که در جای خود به تفصیل بازگو خواهد شد.

آب در خاورمیانه تنها محور خشونت و منازعه نیست بلکه می‌تواند پایه‌ای مهم و محکم برای همگرایی کشورهای این منطقه نیز باشد. این ویژگی دو بعدی آب، موجب شده است تا طرحها و برنامه‌های مختلفی در زمینه چگونگی بهره‌برداری از آن طراحی و ارائه شوند. برخی از اهم آنها عبارتند از: انتقال آب از نیل به نوب؛ از ترکیه به قبرس، اسرائیل و جزیره العرب؛ از ایران به قطر؛ از دجله به فرات؛ از فرات به رود اردن و از اروند رود به کویت. همه این طرحها و پروژهها از نظر سیاسی همزمان و یکجا بذره‌های همکاری و منازعه را در خود دارند و این کشورهای خاورمیانه هستند که تصمیم می‌گیرند کدامیک به عنوان نتیجه ظاهر شود.

ب) سؤال اصلی

پرسش اصلی تحقیق حاضر این است که «بحران آب، با توجه به روندهای موجود آن چه تأثیرات سیاسی و امنیتی بر تعاملات کشورهای خاورمیانه عربی و فرایند سازش اعراب و اسرائیل دارد»؟

ج) سؤالات فرعی

پاسخ به سوال فوق مستلزم جوابگویی به سؤالات فرعی دیگری است که ابعاد مختلف پرسش فوق را مورد توجه قرار می‌دهند. این سؤالات عبارتند از اینکه اصولاً آب چه نقشی در تکوین جوامع بشری داشته و در حال حاضر در مقیاس جهانی در چه وضعیتی است؟ خاورمیانه عربی کجاست؟ چه ویژگی‌های سیاسی و اقلیمی دارد؟ بحران آب در بخش‌های مختلف این منطقه در چه مرحله‌ای است؟ چه بخشهایی بالقوه بحرانی هستند؟ چرا؟ چه بخش‌هایی و به چه دلایلی در وضعیت بالفعل بحرانی قرار دارند؟ از بررسی تطبیقی شرایط موجود در هر یک از بخش‌ها چه نتیجه‌ای مستفاد می‌گردد؟ آب در فرایند سازش اعراب و اسرائیل چه نقشی دارد؟ اینها سؤالاتی هستند که به ترتیب در فصول مختلف این رساله مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

د) سابقه تحقیق

مباحث مربوط به محیط زیست عموماً و بحران آب خصوصاً، از موضوعات جوانی هستند که در سال‌های پایانی قرن حاضر به طور فراگیر و جدی مورد توجه جهانیان قرار گرفته‌اند. به همین دلیل نیز هنوز چکش‌های علمی لازم را نخورده‌اند. البته نبایستی از نظر دور داشت که اسرائیلی‌ها و آمریکایی‌ها سال‌ها پیش به نقش و اهمیت آب در حیات سیاسی - اقتصادی کشورهای خاورمیانه پی برده و از دهه پنجاه و حتی پیش از آن، تحقیقات هدفداری را در خصوص شناسایی منابع آب منطقه و نحوه دستیابی به آنها به عمل آورده و طرح‌های مختلفی را ارائه کرده‌اند. ناگفته نماند که بسیاری از تحقیقات آنان محرمانه تلقی شده و کمتر در دسترس محققان قرار گرفته است. هوراس

مئیر کالین (Huras Meir Kalin) صهیونیست آمریکایی و نویسنده کتاب صهیونیسم و سیاست جهانی^(۱) و لادورمیلک (louder Milk) خاکشناس معروف آمریکایی که در سال ۱۹۳۸ از سوی آژانس یهودیان ماموریت یافت تا گزارشی در مورد آب‌های فلسطین تهیه کند^(۲) از جمله محققانی هستند که پیش از دهه پنجاه به بررسی ابعاد سیاسی-اقتصادی آب در منطقه هلال خصیب پرداختند. به دنبال تحقیقات میلک و در پی توصیه‌های او، دو کارشناس بین‌المللی آب به نامهای هایز (Hays) و سانچ (Sanech) به اسرائیل سفر کردند و طرحی برای هدایت آب‌های رودخانه‌های اردن و لیتانی به اسرائیل تهیه کردند. اسرائیلی‌ها این طرح را پی گرفته و در سال ۱۹۵۴ طرحی موسوم به کوتون را (Kutoon) تهیه و ارائه کردند که بر اساس آن ۴۰۰ میلیون متر مکعب از آب‌های لیتانی در پروژه بزرگ آبیاری اسرائیل گنجانده می‌شد. اریک جانسون (Ariek Jonston) نماینده ویژه آیزنهاور که در سال ۱۹۵۳ به اردن، سوریه، لبنان و اسرائیل اعزام شد یکی دیگر از محققان پراوازه‌ای است که در خصوص آب‌های منطقه تحقیقات وسیعی به عمل آورده و طرحی را ارائه کرد که سال‌ها مورد متابعت اردن و اسرائیل قرار داشت. رعنان فایتس (Renan Feits) رئیس اداره اسکان در اسرائیل هم از دیگر پژوهشگرانی است که طرح‌های خاصی را برای آب‌های منطقه هلال خصیب ارائه نموده است.

اگر چه آمریکایی‌ها و اسرائیلی‌ها همانگونه که گفته شد از سال‌ها پیش به درستی دریافته بودند که آب در خاورمیانه تبدیل به یک حربه کارآمد سیاسی شده است، اما تحقیقات آنان تا اوایل دهه هفتاد عمدتاً منحصر به مطالعه وضعیت آب در منطقه هلال خصیب بود و کمتر نقاط دیگر خاورمیانه را شامل می‌شد. از دهه هفتاد به بعد و خصوصاً در دو دهه اخیر اهمیت و جایگاه آب به عنوان یک عامل سیاسی-اقتصادی در ابعاد وسیعتری مورد بررسی قرار گرفته است. ویژگی اغلب

۱. وی معتقد بود که «تمامی آینده فلسطین در دست کشوری خواهد بود که سلطه خود را بر لیتانی و یرموک و منابع اردن گسترش داده باشد». بنگرید به:

H. M. Kalin, *Zionism and world Politics*, (London: 1921), p.289.

۲. توصیه‌های این کارشناس که در سال ۱۹۴۴ ارائه شد، هنوز هم اساس تمامی پروژه‌های آبرسانی در اسرائیل به‌شمار می‌رود. این توصیه‌ها اجمالاً عبارت بودند از: تغییر جریان آب‌های رودخانه اردن از بستر طبیعی آن به منطقه ساحلی و از آنجا به عقب از طریق تسلط بر آب‌های حاصبانی و بانپاس.

تحقیقات انجام شده در این دوره این است که بحران آب را به عنوان یک معضل فراگیر و گسترده زیست محیطی در مقیاس جهانی، دانسته و معتقدند که دورنمای این بحران، به فرض تداوم روندهای موجود، بسیار نگران کننده است. در این مقطع مطالعات مربوط به وضعیت بحران آب در خاورمیانه نیز در چارچوب نگرش کلان زیست محیطی و در مقیاس کلی منطقه صورت گرفته است.

سهم محققان و پژوهشگران آمریکایی و اسرائیلی در تحقیقات و پژوهش های این دوره نیز کمتر از دیگران نیست و همچنان پیشگام این مطالعات هستند. البته در این دوره محققان عرب و برخی دیگر از پژوهشگران خارج از منطقه نیز نسبت به بحران آب در خاورمیانه حساس شده و تحقیقات مفیدی به عمل آورده اند. مقایسه کلی آثار مکتوب و متون تولید شده از سوی محققان منطقه (به جزء اسرائیلی ها) و محققان آمریکایی نشانگر آن است که محققان منطقه عمدتاً برخورداردی منفعل داشته و اغلب به تبیین وخامت اوضاع و ترسیم آینده نگران کننده ای که در انتظار خاورمیانه است پرداخته اند و کمتر طرحی برای مدیریت بحران ارائه کرده اند. اما محققان آمریکایی و اسرائیلی اکثراً ضمن بیان شرایط نامطلوب موجود و هشدار نسبت به عواقب سوء تداوم آن، بر ضرورت اجرای طرح های مشترک و اقدامات چند جانبه در راستای مدیریت بحران تأکید کرده اند. البته توضیح این نکته نیز ضرورت دارد که در اکثر طرح های ارائه شده علیرغم ادعای ارائه کنندگان آنها مبنی بر برخورد علمی و بیطرفانه با مسئله، نگرش جانبدارانه ای نسبت به اسرائیل مشاهده می شود.

نکته دیگری که در خصوص مطالعات اخیر در خور تأمل است این است که بخش قابل توجهی از تحقیقات به عمل آمده از سوی مراکز نظامی و اطلاعاتی و مؤسسات مطالعات استراتژیک انجام شده است و این خود به بهترین شکلی ابعاد سیاسی و امنیتی آب و نقشی را که در دامن زدن به جنگ های آینده می تواند داشته باشد نشان می دهد.^(۱)

۱. در این خصوص بنگرید به جویس استار، پیشین، ص ۴۵ و گروهی از استادان دانشگاه فنی زوریخ، «خاورمیانه و بحران آب ها» زیر نظر اشپیلمن، ترجمه سفارت جمهوری اسلامی ایران در برن، مجله سیاست خارجی، شماره سوم، (پاییز ۱۳۷۳)، ص ۵۷۱.

از نظر زاویه تحقیقاتی نیز، متونی که در دسترس نگارنده این سطور قرار داشت اغلب با دو گرایش عمده تدوین شده‌اند: یا با نگرشی کلان سعی در ترسیم شرایط نامساعد حوزه‌های مختلف داشته و به صورت تطبیقی و با عمق بیشتر به وضعیت این حوزه‌ها پرداخته‌اند و یا به صورت پروژه‌ای و موردی یک مناقشه خاص را در حوزه جغرافیایی محدودی بدون آن که در تعامل با شرایط کل منطقه در نظر گرفته شود، بررسی کرده‌اند. در نتیجه آنچه در دسترس است یا مقدماتی کلی برای فهم ابعاد مشکلات موجود و آتی بوده و یا جزئیات دقیق اما منفصلی هستند که می‌توانند مواد خام مناسبی برای یک بررسی جامع و تطبیقی باشند.

در کشور ما این موضوع بسیار جوان است و هنوز پا را از مرحله مقالات بیرون نگذاشته و هیچ کتابی در این خصوص نوشته نشده است. تنها منبع فارسی در خور اعتنایی که در دسترس است ترجمه تحقیقی از مؤسسه مطالعات استراتژیک لندن است که در کتابچه‌ای تحت عنوان «آب، امنیت و خاورمیانه» از سوی پژوهشکده علوم دفاعی استراتژیک دانشگاه امام حسین (ع) چاپ شده است. این تحقیق و کتاب ارزشمند جنگ آب‌ها که به زبان انگلیسی و توسط دو محقق آشنا به مسائل خاورمیانه به رشته تحریر درآمده است از جمله معدود منابعی هستند که با دید نسبتاً جامعی به بحران آب در مقیاس کلی منطقه پرداخته‌اند.

موضوع نقش آب در مذاکرات خاورمیانه بحثی است که تقریباً کار سامان یافته‌ای در خصوص آن صورت نگرفته است. البته دلیل این امر نیز روشن است. سازش خاورمیانه هنوز مراحل تکوینی خود را طی می‌کند و اعراب و اسرائیل با شناختی که از پیچیدگی موضوع آب و نقش آتی آن دارند، حل و فصل اختلافات در این خصوص را در زمره مسائل پایانی مذاکرات قرار داده و هنوز در نظر ندارند به طور جدی بدان پردازند.

در مجموع می‌توان گفت از آنجا که عمر این موضوع به عنوان یک سوال جدی و دانشگاهی در همه دنیا به نیم قرن نمی‌رسد، متون تألیف شده در مورد آن رقم چشمگیری را بالغ نمی‌شود. از آنچه تولید شده نیز بخشی محرمانه بوده و در دسترس محققان نیست. آنچه باقی می‌ماند متونی است که عمدتاً به انگلیسی و تا حدودی عربی تألیف شده‌اند و در کشور ما دسترسی به آنها آسان

نیست. از جمع‌بندی آنچه گفته شد به خوبی پیداست که اگر رساله حاضر در طرح و پردازش درست چیزی که در پی آن است موفق باشد، نخستین متن دانشگاهی خواهد بود که به زبان فارسی تألیف شده است.

ه) بررسی مفاهیم و متغیرها

در این رساله تعامل سه موضوع خاورمیانه عربی، بحران رو به رشد آب و آینده سازش اعراب و اسرائیل بررسی می‌شود. بی شک انجام شایسته این بررسی، مستلزم ارائه تعاریف دقیقی از سه مفهوم خاورمیانه عربی، بحران آب و صلح و اعراب و اسرائیل است.

منظور از خاورمیانه عربی بخشی از آسیای جنوب غربی و شمال آفریقا است که در برگیرنده دو بخش کوچکتر «هلال خضیب» و «حوزه دریای سرخ» می‌باشد و کشورهای مصر، اردن، فلسطین، اسرائیل، سوریه، لبنان، عراق، عربستان سعودی، کویت، یمن، و کلیه شیخ‌نشینهای خلیج فارس را شامل می‌گردد.

مراد از بحران آب شرایط نگران‌کننده و مشکل‌آفرین کشورهای خاورمیانه عربی از نظر دستیابی به منابع مکفی آب شیرین جهت تأمین نیازمندی‌های خود در بخش‌های مختلف شرب، کشاورزی و بهداشت است. مفهوم مناطق بحرانی در این رساله همچنین در برگیرنده دو مفهوم جزئی‌تر حوزه‌های بالقوه و بالفعل بحرانی می‌باشد. منظور از حوزه‌های بالقوه بحرانی حوزه‌هایی هستند که بحران آب در آنها در حال حاضر به نحوی کنترل شده و با توجه به شرایط و روندهای موجود، انتظار نمی‌رود مشکلات آبی در این حوزه‌ها، در کوتاه مدت، منشاء بروز خشونت گردند. مفهوم حوزه‌های بالفعل بحرانی معرف نقاطی است که با نارسایی‌ها و مشکلات آبی شدیدی مواجه هستند و این نارسایی‌ها و مشکلات، در گذشته، حال و آینده منبع خشونت در این حوزه‌ها بوده و کشورهای این مناطق را در استفاده از منابع مشترک آب رودروی یکدیگر قرار داده‌اند.

مفهوم دیگری که لازم است تعریف دقیقی از آن ارائه شود مفهوم صلح اعراب و اسرائیل است. مراد از سازش اعراب و اسرائیل رفع حالت جنگ و منازعه روابط آنها و متعاقب آن برقراری

روابط دیپلماتیک و جایگزینی همکاری و رقابت صلح آمیز میان آن‌ها می‌باشد.

«بحران آب در کشورهای خاورمیانه عربی» و «سازش اعراب و اسرائیل» در عین حال دو متغیر وابسته این تحقیق هستند که با متغیرهای مستقلی توضیح داده خواهند شد.

و) مفروضات

- ۱- آب شیرین در خاورمیانه عربی به سه دلیل مشکلات طبیعی، مسائل ملی و ناهماهنگی‌های منطقه‌ای در وضعیت بحرانی قرار دارد. (منظور از مشکلات طبیعی، کمبود طبیعی آب و پراکندگی نامتوازن منابع موجود می‌باشد. مراد از مسائل ملی مواردی چون سوء مدیریت، نارسایی و ضعف سیستم‌های استحصال، توزیع، نگهداری و جایگزینی منابع آب و مصرف افزایش یافته آن که ناشی از رشد جمعیت، توسعه صنعتی، کشاورزی و شهرنشینی است می‌باشد. ناهماهنگی‌های منطقه‌ای نیز شامل فقدان تفاهم و توافق در زمینه تسهیم منابع مشترک، ضعف مدیریت جمعی و برداشت‌های متفاوت از شرایط موجود می‌باشد).
- ۲- اختلافات و تعارضات ارضی، مرزی، قومی، مذهبی و سیاسی مزید بر علت شده و مانع از بسیج ملی و جمعی امکانات کشورها جهت مدیریت بحران آب می‌گردد.
- ۳- وجود منابع مشترک میان کشورها، هنگامی که به‌طور طبیعی با کمبود همراه باشند، بیش از آن که عامل همگرایی باشد زمینه ساز تخاصم خواهد بود. آب‌های مشترک خاورمیانه عربی دارای چنین شرایطی هستند.

ز) فرضیات

- ۱- آب در خاورمیانه عربی نقش سیاسی - امنیتی فزاینده‌ای یافته و به عاملی تأثیرگذار بر امنیت ملی، روابط دو جانبه و همکاری‌های منطقه‌ای تبدیل شده است.
- ۲- بحران آب در بخش‌های مختلف خاورمیانه عربی از دلایل واحدی سرچشمه نگرفته و شدت و ضعف یکسانی ندارد. به همین دلیل دورنمای بحران در هر یک از حوزه‌ها متفاوت است.

۳- مدیریت یا تشدید بحران آب در حوزه رودخانه‌های بین‌المللی رابطه مستقیمی با نسبت توان سیاسی - نظامی کشورهای پایین دست و بالا دست رود دارد.^(۱)

۴- حتی در صورت حصول کامل صلح بین‌الدولی میان اعراب و اسرائیل، ادامه تسلط اسرائیل بر منابع آب اعراب موجب تداوم منازعات در این حوزه است.

ح) هدف‌ها

مهمترین اهداف این رساله عبارتند از: تبیین نقش سیاسی - امنیتی بحران آب در بخش‌های مختلف خاورمیانه عربی؛ مقایسه بحران موجود در بخش‌های مختلف این منطقه و پیش‌بینی روندهای آتی در هر یک از آنها و نهایتاً تبیین نقش آب در مذاکرات اعراب و اسرائیل و تأثیرات آن بر اختتام یا تداوم منازعات در این حوزه.

تحقیق حاضر تحقیقی توسعه‌ای است که با توجه به موضوع ماهیت و هدف‌هایی که به دنبال آن‌ها است، می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان سیاسی و مراجع اقتصادی نیز قرار گیرد.

ط) روش تحقیق و شیوه گردآوری اطلاعات

روشی که با استعانت از آن به تحقیق پیرامون اهداف فوق پرداخته‌ایم روش دوگانه توصیفی - علی است. توصیفی است زیرا در پی گردآوری و ارائه اطلاعات و بیان روندها و برقرار کردن ارتباط بین متغیرهاست و علی است از آن رو که با توجه به سوابق تاریخی و واقعیات عینی، ارتباط علمی و علت و معلولی بین عوامل متداخل در موضوع را بررسی و تحلیل می‌کند.

شیوه گردآوری اطلاعات مورد نظر این رساله نیز استفاده از روش کتابخانه‌ای و بهره‌گرفتن از متون داخلی و خارجی، اسناد معتبر منتشر نشده، بولتنها و گزارشات مراکز و مراجع متعددی نظیر سازمان ملل متحد، وزارت امور خارجه، وزارت نیرو، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، مرکز

۱. این فرضیه ضمن اینکه در مورد حوزه‌های رودخانه‌ای مورد بحث در اینجا مطرح است، در صورتی که در جریان آزمودن فرضیات صحت آن تایید شود، می‌تواند به عنوان یک یافته علمی، قابل تعمیم به سایر رودخانه‌های بین‌المللی هم باشد.

مطالعات استراتژیک خاورمیانه و رسانه‌های سمعی و بصری بوده است. علاوه بر این با برخی از صاحب‌نظران دانشگاهی و اجرایی آشنا با این مباحث مصاحبه‌هایی به عمل آمده و از دیدگاه‌های ارزشمند آنان بهره‌ وافی برده شده است.

ی) سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر در نه فصل ارائه می‌گردد. فصل نخست به بیان طرح تحقیقاتی اختصاص یافته و فصول دوم و سوم در برگیرنده کلیاتی در خصوص نقش آب در شکل‌گیری تمدن بشری، اهمیت جهانی منابع آبی و ویژگی‌های مختلف خاورمیانه عربی و منابع آب آن می‌باشند. در فصول چهارم و پنجم ابعاد و دورنمای بحران آب در حوزه‌های بالقوه بحرانی خلیج فارس و رود نیل مورد بررسی قرار می‌گیرد. فصول ششم و هفتم به بررسی بحران آب در دو حوزه رودخانه‌ای «دجله - فرات» و «اردن» که در وضعیت بالفعل بحرانی هستند اختصاص دارند. در فصل هشتم نیز نقش آب در سازش اعراب و اسرائیل و منازعات یا همکاری‌های آتی آنان مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. فصل پایانی رساله به نتیجه‌گیری از مباحث گذشته اختصاص دارد و در آن سعی خواهد شد با استعانت از حاصل بررسیهای به‌عمل آمده در فصول هشتم قبلی، تصویری علمی از روندهای احتمالی بحران آب و تأثیر آن بر ابعاد سیاسی - امنیتی حیات کشورهای خاورمیانه عربی ترسیم و ارائه شود.